

Serave YETKİN, Anadolu'da
Selçuklu Sofatranı'da

-Baş No: ab 240

Yer No: ab 237

ÇEKÜL KÜTÜPHANESİ

DEMİRBAŞ NO. *ab240*

SINIFLAMA NO.

ab237

BAĞIŞCI

GELİŞ TARİHİ

Anadolu Selçuklularının muhteşem mimarî eserleri içinde muhakkak ki en ileri sosyal yardım müesseseleri olan şifahanelerin özel bir yeri vardır. Tababet fonksiyonuna en uygun plân şekilleri ve dekorlarında, bir şifahane karakterinin belirlediği sembolik motiflere sahip olan bu şifahaneler, aynı zamanda bir tıp mektebi özelliğini de haizdir. Selçuklu Şifahaneleri genellikle Selçuk eyvanlı medreselerinin plânına sahiptir. Revaklı bir avlunun etrafını çevreleyen eyvanlar ve odalardan meydana gelmiştir. Ancak odalar, medreselerde olduğu gibi ayrı mekânlar halinde değil, hastaların tedavi edildiği büyük koğuş şeklinde odalara da sahip bulunmaktadır. 13. yüzyılda Türklerde tababet, hasta üzerinde incelemeler yapılmak suretiyle olurdu. Hasta başında ders gösterildiği tarihî vesikalarla tespit olunmuştur. Şifahaneler tıp medreselerinde okutulan derslerin tatbik edildiği yerlerdi. Bu şifahanelerde ekseriya göz hastalıkları, iç hastalıkları, cilt hastalıkları ve ruh hastalıkları tedavi ediliyordu (Prof. Dr. Süheyl Ünver, *Selçuklu Tababeti*, Türk Tarih Kurumu Yay. VIII. seri, No. 7. Ank. 1940. Bilhassa arşiv vesikalarına dayanarak hazırlanmış olan bu değerli eserden faydalanılmıştır). Bilhassa ruh hastalıklarının tedavisinde çok ileri gidilmiş olup hastalar müzikle ve telkin suretiyle tedavi ediliyordu ki, Avrupa'da delilerin cin çarptığı iddiası ile ateşe atıldığı bir devre nispetle bu, Türk kültürünün ve sosyal durumunun 13. yüzyıldaki yüksekliğine en açık örnektir. Ekseriya, Türk hükümdarlarının karıları, kızları ve vezirleri tarafından yaptırılmış olan bu en ileri sosyal yardım müesseseleri vakfiyelerinden de anlaşıldığı gibi geniş bir vakfa sahip olmuş ve Osmanlı İmparatorluğu zamanında da bu Selçuklu vakıfları bozulmayarak aynen devam etmiştir. Elimizde Sivas Keykâvus Şifahanesinin arapça vakfiyesi mevcuttur. Çok teferruatlı şekilde tertiplenmiş bu mükemmel vakfiye Selçuklular zamanındaki diğer şifahanelerin de durumu hakkında fikir verebilecek en değerli vesikadır.

Burada Anadolu'daki Selçuklu Şifahanelerini kronolojik sıraya göre inceliyerek bilhassa tezyinî özelliklerini belirtmeğe çalışacağız.

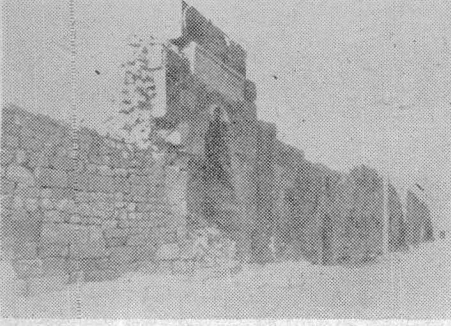
Kayseri'de Gevher Nesibe Şifahanesi ve Gıyasüddin Tıp Medresesi:

Anadolu şifahanelerinin ilk ve en önemlilerinden olan Kayseri şifahanesi, Şifahîye ve Gıyasiye adı ile yanyana iki yapıdır. Bunun için de Çifte Medrese

adı ile tanınır. Çifte Medrese tipinde olan bu iki bina birbirine bitişiktir (resim 1). Bu yüzden Gıyasiye ve Şifaiye medreseleri diye de adlandırılırlar. 1205 tarihinde Selçuk Sultanı Kılıç Aslan II'nin kızı Gevher Nesibe Hatun tarafından Şifahane inşa ettirilmiştir. Buna bitişik ve içten bir geçitle bağlı olan Tıp medresesi ise Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev I tarafından yaptırılmıştır. Her ikisinin de plânı eyvanlı ve ravaklı avlusu olan klâsik Selçuklu medresesi tipidir. Şifahane daha büyük olup 32 m. eninde ve 40 m. boyundadır. Bitişik medrese ile birlikte 60 X 40 m. büyüklüktedir. İki kardeş tarafından yaptırılan bu iki eser Anadolu Selçuklularının en eski tıp müesseseleridir. Medrese kısmında bir türbe bulunmaktadır. Ekseriya türbelerde bânilerin yattığı bilindiği için, burada da belki şifahaneyi yaptıran Gevher Nesibe Hatun gömülüdür. Her iki bina da Kayseri'ye has sarımsaklı bir kesme taştan yapılmıştır. Şifahane kısmında odaların bölümü daha teferruatlı ve fazladır. Sokağa açılmış iki kapısı vardır. Bu kapılardan biri esas kapı olup zengin bir şekilde tezyin edilmiştir ve daha abidevidir. İri mukarnaslı bir portal kubbeceği vardır. Bu mukarnaslı kısmın etrafını çevreleyen sivri kemerli kısım yuvarlak profilli üçlü geçme motifinden ibaret bir firizle tezyin edilmiştir. Bu firiz portal nişinin içinde de devam eder. Portal iki taraftan kesişen çokgen ve dairelerden ibaret geometrik bir şeritle çevrelenmiştir. Portal genel görünüşü ile abidevi Selçuk portallerinin henüz bir hazırlık karakterini haizdir. Portalin kemer dolgusunu meydana getiren her taş simetrik olarak iri bir rozetle tezyin edilmiştir. Portalin köşe dolgularında da üçer tane iri rozet yer alır. Bunların üzerinde mermer üzerine Selçuk neshiyle yazılmış olan inşa kitabesi vardır. Bunun üzerinde de üç iri kesme taştan meydana gelmiş bir kısım vardır. İki yandaki taşın ortasında geometrik yıldız dolgulu birer rozet vardır. Ortadaki taşta ise dilimli küçük bir rozet ve bir kabartma bulunmaktadır. Bugün çok harap halde olan bu kabartmanın şifahanelerin sembolü olan yılanın kuyruğundan bir kalıntı olması mümkündür. Bu yılan figürüne şifahanelerde özellikle rastlanmaktadır. Portalin yayvan kemerli giriş kısmı çok haraptır. İki yan nişten biri tamamen yıkılmıştır. Sağdaki niş mukarnaslarla teşkilâtlanmış olup üstündeki kesme taşta bir aslan figürü bulunmaktadır. Bu aslan figürünün yeri Selçuk portallerinin kompozisyon şemasına uymamakla beraber yine de önemlidir. Belki Gevher Nesibe Hatun ve ağabeyi Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev I'in babaları olan Sultan Kılıç Aslan ile ilgilidir. Belki de bugün yıkılmış olan sol taraftaki nişte de böyle bir kabartma vardı. Bunun da bir boğa olduğu düşünülebilir. Böylece güneş ve ay yahut aydınlık ve karanlığın sembolleri olan bu aslan ve boğa figürlerinin karşı karşıya konmuş olması mümkündür. Bu da, bir şifahanede bulunması icabeden sembolik figürlerin muhtevasına uygundur. Aynı husus Sivas Keykâvus Şifahanesinde de görülmektedir (resim 2).

Sivas'ta Keykâvus Şifahanesi:

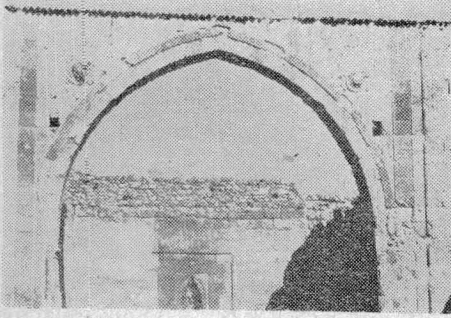
Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykâvus tarafından 1217 tarihinde yaptırılmıştır. Bu şifahane de aynen Kayseri'deki Şifaiye ve Gıyasiye'de olduğu gibi

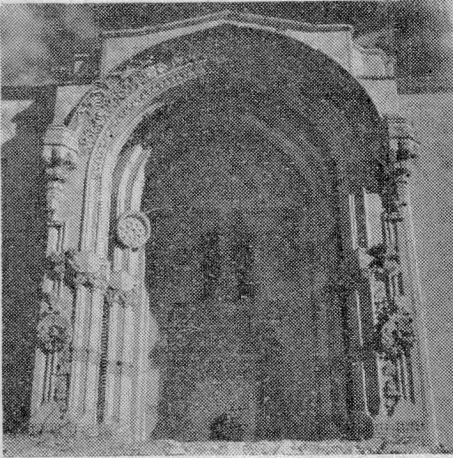
Resim. 1
Kayseri, Çifte Medrese denilen Şifaiye
ve Gıyasiye Tıp Müesseseleri

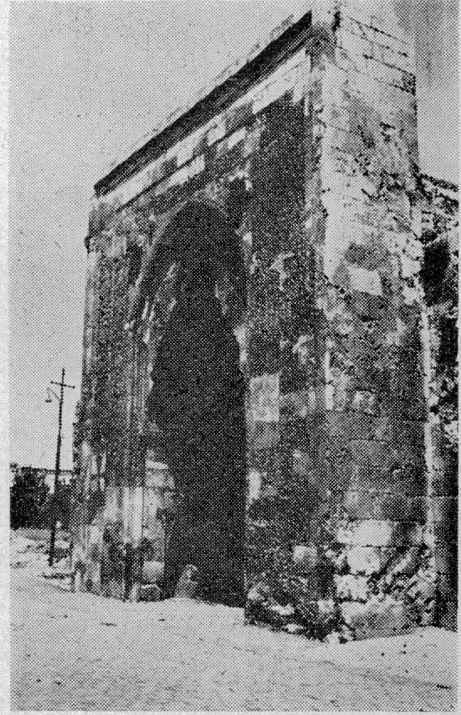
Resim. 2
Kayseri, Şifahane portalindeki aslan
kabartması

Resim. 3
Sivas, Keyhâvus şifahanesi esas eyva-
nındaki güneş ve ay sembolleri.

Resim. 5
Divriği, şifahane portalı

Resim. 4
Sivas, Keykâvus şifahanesi portalı

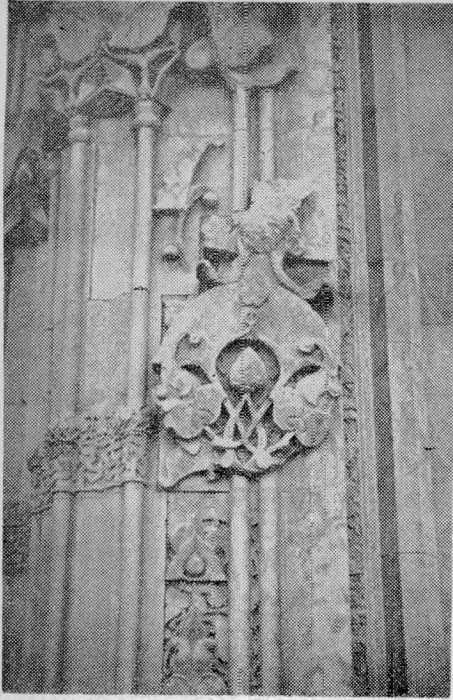
çifte bina olarak inşa edilmişti. Yüksek Mimar Sedat Çetintaş'ın, bugünkü şifakane binasının hemen yanında 1938'de yaptığı hafriyat aynı tipte büyük bir binanın temellerini ortaya çıkarmıştır. Böylece esasen vakfiyesinde de mevcut olan tıp medresesinin takribî plânı elde edilmiştir. Selçuk tıp tedrisatının özelliklerini belirten, derslerin okutulduğu tıp medresesi ve okutulan derslerin has-talar üzerinde tatbikatı yapılan şifahane, Selçukluların tıp ilmine verdiği değeri gösterir.

Bugün mevcut olan şifahane 48 X 68 m eb'adı ile Selçuk şifahanelerinin en büyüğüdür. Eyvanlı ve revaklı avlulu medrese tipindedir. İnce uzun koridorlar ve ocaklı odaları vardır. Girişin tam karşısında sivri kemerli çok geniş bir eyvan bulunmaktadır. Bu eyvan kemerinin iki tarafında yuvarlak birer baş vardır. Bunlardan biri içindeki yazıdan da anlaşıldığı gibi güneşi temsil eden bir figürdür. Başındaki taçtan etrafa güneş ışınları gibi ışınlar çıkmaktadır. Bir erkek başıdır. Sağ taraftaki ise uzun örgülü saçları ile bir kadın başıdır. Bir hilâl içinde bulunmakta ve ayı temsil etmektedir (resim 3). Bunlardan güneş, aydınlık ve kuvvet, ay ise tabiat kuvvetlerini sembolize ediyor. Keza şifahanenin portalinde görülen yürür vaziyette karşılıklı konmuş iki figür bulunmaktadır. Maalesef çok tahrip edilmiş oldukları için bunları teşhis etmek zordur. Ancak bunların da güneş ışınlarına benzeyen yerleri ile güneşi temsil eden aslan ve hilâl şeklindeki boynuzu ile ayı temsil eden boğa olması mümkündür (resim 4). Avlunun sağındaki odalardan birinde şifahanenin bânisi Sultan İzzeddin Keykâvus'un türbesi bulunmaktadır. İzzeddin Keykâvus'un türbesi Selçuk sanatının en zengin sırlı tuğla ve mozaik çini dekoruna sahip örneklerinden biridir. Gerek geometrik geçme ve yıldızlar ve gerekse zengin örgülü kûfi yazı dekoru, mavi, beyaz, lâcivert, firûze renkleri ile şifahanenin en mütena köşesidir. Kapı ve pencerelerin üzerindeki kabartma yazılı kitabede ve sandukasında hükümdarın, hayat ve ölüm hakkındaki fikri çok lirik ve acı bir ifade ile belirtilmiştir. 1219 tarihinde akeîğere vereminden ölen bu sultan, âlim ve şair bir insandı. Hasta olduğu için tıp ilmine ve hekimlere büyük önem vermiş ve Selçuk sanatının en muhteşem eserlerinden olan şifahane, türbe ve medreseden ibaret olan bu külliye-yi yaptırmıştır. Zengin bir vakfiye tertiplenmiş ve bu vakfın idaresi kendi de bir şifahane sahibi olan Cemaleddin Ferruh bin Abdullah'a verilmiştir. Bu vakfiye Selçuk şifahanelerinin idare tarzını gösteren en önemli vesikadır.

Konya Şifahaneleri:

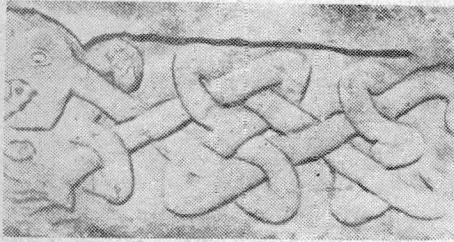
Bu şifahaneler 1219 - 1233 tarihleri arasında yer alır. Bunların en muazzamı Selçuk Sultanı Alâeddin Keykubat'ın yaptırdığıdır. Bugün yeri dahi bilinmemektedir. Aynı sultan, Ilgın'da bir ilhea yaptırmıştır.

Bundan başka yine Konya'da Selçuk vezirlerinden Celâleddin Karatay'ın kardeşi Kemaleddin Karatay tarafından bir şifahane yapılmıştır. Kubbeli bir medrese olan bugünkü Karatay Medresesinin tam karşısında inşa edilmişti. Ce-

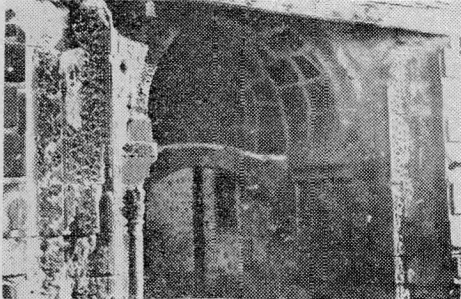
Resim. 6

Divriği, Şifahane portalindeki güneş sembolü.

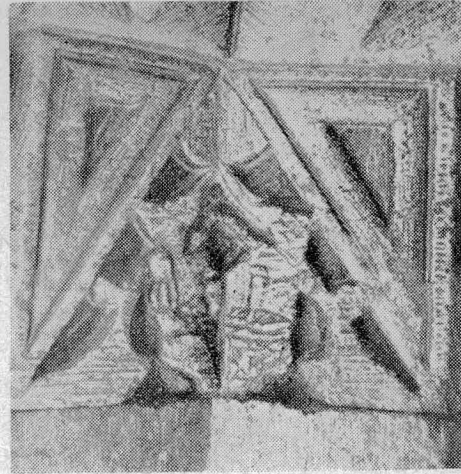
Resim. 8

Çankırı, Atabey Ferruh şifahanesi.

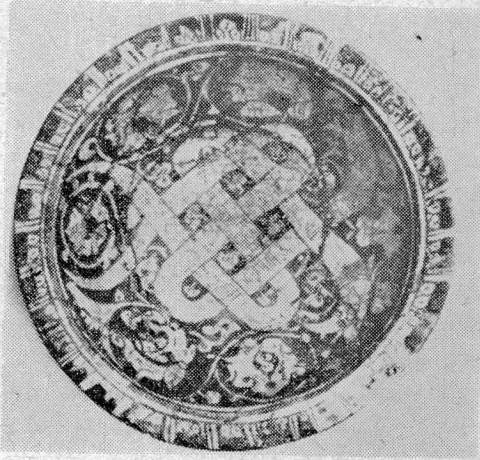
Resim. 10

Kastamonu, Şifahane.

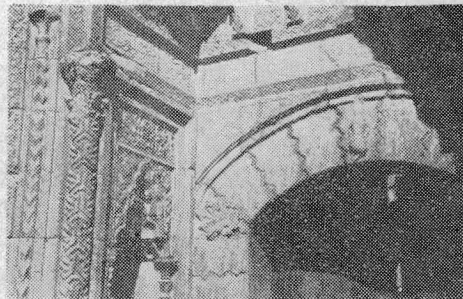
Resim. 7

Divriği, Şifahane portalinde sol taraf payelewi duvarında bulunan iki baş

Resim. 9

12-13. Yüzyıl Selçuk Kasesi Rakka.

Resim. 11

Amasya, Şifahane.

lâleddin Karatay'ın vakfiyesinden öğrenildiğine göre bir hekim olan kardeşi için bu şifahane yapılmıştır. Bugün sadece sırlı tuğla kaplı bir eyvanı kalmış olan bu şifahane Küçük Karatay medresesi olarak tanınmaktadır. Ayrıca Konya Aksaray'ında ve Akşehir'de de 13. yüzyıla ait şifahaneler vardı. Bugün mevcut değildir. Bunların da Sultan Alâeddin Keykubat tarafından yaptırılmış olması muhtemeldir.

Divriği Şifahanesi:

Bu şifahane, Selçuklulara tâbi bir küçük hanedan olan Mengüçlere (1071-1252) aiddir. Anadolu'daki şifahaneleri kronolojik sıraya göre incelediğimiz için bu şifahaneden de bahsedeceğiz. Şifahane Ahmet Şah'ın karısı ve Fahreddin Behremşah'ın kızı Turan Melik tarafından yaptırılan Ulu Câmîe bitişik olarak 1228 tarihinde yaptırılmıştır. Câmî, türbe ve şifahaneden ibaret bir külliye olan bu eser gerek plân ve gerekse dekorasyon bakımından Türk sanatının en muhteşem eserleri arasında yer alır. Divriği Şifahanesi câmîe dik bir istikamette yerleştirilmiştir. Dört eyvan şemasına sahip bir avlulu medrese tipinde olmakla beraber, iklimin sertliği yüzünden orta kısım dört iri payeye dayanan üç bölümlü beşik tonozla örtülmüştür. Ortadaki tonozun tepesinde bir fener kısmı vardır. Bunun tam altına gelen zeminde sekizgen bir küçük havuz bulunmaktadır. Böylece Mengücek ülkesinde de avlusu kapalı, Selçuk Kubbeli medreseleri tipinde bir yapı ile karşılaşırız. Eyvan şeklindeki mekânlar gayet zarif dekorlu ve çeşitli formda yıldız tonozlarla örtülüdür. Etraftaki koğuş olarak kullanılan mekânlar ise basit bir tonoz sistemi ile örtülüdür. Giriş mekânının avluya açılan kapısının sağına yerleştirilmiş olan trabzansız bir merdivenle üst kata çıkılabilir. Burada bir galeri şifahanenin batı ve güneyini dolaşır. Büyük eyvanın solunda kubbeli bir mekân bulunmaktadır. Burası türbe olup içinde çinilerle kaplı lâhitler vardır. Aynı zamanda câmîe de açılan bir kapısı olan bu türbenin, câmî ve şifahanenin bânileri olan Mengücek Emiri Ahmet Şah ve karısı Turan Melik Sultan'a ait olması çok muhtemeldir. Selçuklu şifahanelerinin ekserisindeki türbelerde bânileri yattığı için bu türbenin de bânilere ait olması lâzımdır. Şifahane 32 X 24 m. eb'adında bir yapıdır. Portalı diğer Selçuk eserlerinin portallerinden çok ayrı karakterde bir tezyinata sahiptir. Portalin işçiliği sade Türk değil, bütün İslâm âleminde eşine rastlanmayan bir tezyinat gösterir. Gotik portalleri hatırlatır. Yuvarlak profilli kaval silmeler, demet sütuncuklarla süslü payeler halinde derinliğine tabakalaşarak, portalin sivri kemerini meydana getirirler. Bunların dikey istikameti gayet iri ve plâstik palmetler yapıştırılmış gibi duran geometrik dolgulu iri yuvarlak levhalar ve geometrik geçmelerden ibaret yatay şeritlerle kesilir. Portal nişinin iki tarafındaki tabakalaşma ortadaki geniş satıhta durulur. Portalin üst satıhında beş köşeli yıldızlar yer alır. Âdeta yıldızlı bir gökün timsali gibi. Bunun altındaki pencere, prizmatik gövdesi tamamen rumî ve palmetlerle kaplanmış bir küçük paye ile bölünmüştür. Bunun altındaki saha ise ahşap kaset uslûbu-

nu hatırlatan geometrik yıldız geçmeler ve plâstik palmet ve rumilerle işlenmiş bir dekor gösterir (resim 5). Bizim için asıl önemli olan husus sivri portal kemerinin dayandığı mukarnaslı iri konsolların altından çıkan ve birer düğüm yaparak aşağıya uzanan kaval silmelerin üzerindeki dekorlardır. Bu silmelerin üzerine âdeta yapıştırılmış gibi duran gayet iri palmetlerden meydana gelmiş kalkanvari levhalar vardır. Bunların üzerinde ise, biri portalin sağ, diğeri sol tarafında olmak üzere iki baş görülür. Bugün çok harap bir halde olan başlardan soldakinde sadece bir sağ örgüsü ve bir tarafında bulunan bir hilâl farkedilmektedir. Diğeri ise sağ tarafta olup, çok harap olmuş cepheden yüzü ve iki örgülü saçı ile bir baştır. Bu da yuvarlak suratı ile güneşi temsil etmektedir. Benzerlerine Niğde Alâettin Câmîinin portalinin iki tarafında da rastladığımız bu başların Selçuk sanatında astrolojik bir önemi vardır (resim 6). Aynı güneş ve ay sembolü olan başları Sivas Keykâvüs Şifahanesinin büyük eyvan kemerinin köşe dolgularında da görmüştük. Divriği Şifahanesinde entresan bir husus da portalin sol tarafında iki paye arasına sıkıştırılmış gibi yerleştirilmiş iki insan portresidir (resim 7). Başlarında taç gibi yüksek serpuşları vardır ve arkalarındaki üçgen boşluk kanatvari bir motifle doldurulmuştur. Biri tam, diğeri yarım profilden gösterilen bu iki figürün külliyeinin bânileri Ahmet Şah ve karısı Turan Melik olmaları mümkündür. Ancak bânilere ait portrelerin böyle âdeta gizlenmek ister bir şekilde yerleştirilmiş olması düşündürücüdür. Bunların portalin inşasında çalışmış olabilecek yabancı ustalara ait portreler olduğu da iddia edilmektedir. Ancak bu portrelerden biri kadın, diğeri erkeğe benzemektedir. Selçuk figürlü tezeyyatında hakikaten tek olan bir durumdadır.

Çankırı'da Atabey Ferruh Şifahanesi:

1235 tarihinde Selçuk Sultanı Alâeddin Keykubat bin Keyhüsrev zamanında Selçuk ümerasından Atabey Cemalettin Ferruh tarafından yaptırılmıştır. Bugün çok harap ve şekli değişmiş olan bu şifahanenin kitabesi arapçadır. Şimdi Çankırı Müzesindedir. Bu şifahanede taş üzerine kabartma olarak, birbirine Selçuk geçmelerinde olduğu gibi düğümlenmiş iki yılan figürü vardır (resim 8). Antik devirden beri tıp ilminin sembolü olan yılan, Selçuklularda da şifahanelere sembol olarak kullanılmıştır. Netekim Selçuklu hastahanelerine verilen Maristan, Bimaristan adı da buradan gelmektedir. Karanlığın ve kötü ruhların sembolü olan yılan - ejder figürünün koruyucu bir vasfı olan tılsımlı düğümleri ile Selçuk sanatının başka eserlerinde de kullanılmıştır. Bunun en güzel örneğini 12 - 13. yüzyıllarda Rakka bölgesinde yapılmış bir Selçuk keramiğinin üzerindeki dekorda görüyoruz. Bu kâse üzerindeki şekil Tıp Tarihi Enstitüsü ve Türk Tıp Kurumu rozetine çok benzemektedir (resim 9).

Kastamonu'da Ali bin Pervane Şifahanesi:

1272 tarihinde Muinüddin Süleyman Pervane'nin oğlu Ali tarafından yaptırılmıştır. Arapça kitabesi vardır. Mimarı Kayserili Sâ'd'dır. Bina yan-

gın geçirmiştir ve haraptır. Selçuk medreseleri tipindedir. Avlu etrafına eyvan ve odalar sıralanmıştır. Bugün sadece mescit, türbe, iki oda ve kütüphane kısmı kalmıştır. Portali Selçuk taş tezyinatının zarif örneklerini taşır. Geometrik yıldızlı geymeler ve palmetlerden meydana gelmiş firiz sıraları âhenkli bir şekilde portali çevreler. Şifahanenin bahçesinde altı mezar vardır. Türbeye câmiden girilir ve 18 mezar bulunmaktadır. Türbede Şeyh Abdülfettah ve müridlerinin yattığı söylenmektedir. Bânisi olan Selçuklu ümerasından Muinüddin Perwane'nin oğlu Ali'nin bu türbede gömülü olup olmadığı bilinmemektedir. Bu şifahanede taş üzerine yapılmış bir yılan figürü bulunmaktadır. Bu yüzden Yılanlı Dergâh adı ile anılmaktadır. Bu, kitabesinde bulunan Maristan ismi ile de ilgili olabilir. Yılan figürü hakkında folklorik bir inanış vardır. Buna göre Abdülfettah Veli 40 dervişiyile Bağdat'tan gelmiş ve Kastamonu hâkiminden oturacak yer istemiştir. Orada yerleşmesi arzu edilmediği için kendisine yılanlık bir yer olan burası veriliyor. Veli ve müridleri yılanları toplayıp dereye atıyorlar. Hepsisi taş oluyor. Ancak en kudretli olan bir yılan yerinden çıkmıyor ve bulunduğu yerde taş olup kalıyor. Bugün tekkenin duvarında olan yılan kabartması ona aitmiş. Sıtmalılar bu yılanlı taştan bir parça koparıp suya karıştırıp içerler ve şifa bulurlarmış. Keza yılanlık hastalığının da halk arasında taşla tedavisi de bu inanışa yakındır. Bu yüzden bugün şekli maalesef tanınmayacak kadar bozulmuştur. Bu folklorik inanışla renklenmiş olan Kastamonu şifahanesinin aslı ise başkadır. Burası, kitabesinden de anlaşılacağı gibi Maristan - Bimaristan yani şifahane olarak yapılmıştır. Belki de Bağdat'tan gelen Veli aslında bir hekim ve etrafındakiler de talebesi idi. Asırlar geçtikçe kudsiyetleri artmıştır. Bu şifahanenin ne zaman tekke haline sokulduğu bilinmiyor. Şifahanenin eski şahsiyetleri ve efsanesi aynen tekkeye devredilmiş ve tekkelerin ilgasına kadar burada birçok ruh ve sinir hastalıkları da telkin yolu ile tedavi edilmiştir (adı geçen eser, s. 72 - 76. Res. s. 196) (resim 10).

Ancak biz duvara gömülü olan şekli çok bozulmuş mermer kabartmanın bir girland motifini havi antik bir Spoli olduğu kanısındayız. Halk inanışı onu bir yılan olarak tefsir etmiştir. Ayrıca Selçuk sanatında girland motifinin bir ejdere benzetilerek yapıldığı da nazarı itibare alınmalıdır. Bunun en açık örneklerinden biri Kırşehir civarındaki Kesikköprü handa bulunan ve antik Bukranion ve Girland dekorunun, Öküz ve Ejder formundaki bir kabartmada, Selçuk figürlü plâstiginde aldığı şekilde görülmektedir. Aynı ejder - yılan figürünün girlandlarla benzerliği ve gelişmesi Ahlat mezar taşlarında da belirmektedir ki başka bir yazımızda bu hususa temas edeceğiz.

Amasya Şifahanesi:

Amasya Şifahanesi İlhanlılara aittir. Selçuklulardan sonra Anadolu'nun bir kısmına hâkim olan İlhanlılar da tıp ilmine önem vermişlerdir. Gerek asıl merkezleri olan Sultaniye'de (1305) gerekse Anadolu'da Amasya'da 1308'de yaptıkları şifahaneler bunun delilidir. Amasya Şifahanesi İlhanlı Sultanı Ol-

cayto Mehmet Hudabende zamanında yapılmıştır. Sultan Olcayto'nun karısı İldus Hatunun kölelerinden olan Anber bin Abdullah tarafından yaptırılmış olduğu kitabesinden öğrenilmektedir. Plânı avlulu medrese tipindedir. 24 X 34 m. eb'adındadır. Bir giriş, bir de esas eyvanı olup avlunun etrafına uzun hol şeklinde odalar yerleştirilmiştir. 1312'de tertip edilen vakfiyesini İldus veya Yıldız Hatun'un kardeşi Âlâeddin Ali Pervane hazırlamıştır. Amasya Şifahanesi yalnız bir hastahane değil aynı zamanda bir tıp mektebi idi. Talebeye ameliyatlar gösterilirdi. Buradan birçok hekimler yetişmişti. 19. yüzyıla kadar faaliyetine devam etmiştir. Burada 14 sene hekimlik yapmış olan Sabuncuoğlu Şerefeddin bin Ali, 1465'te o zamanki tababetin ne derece ileri olduğunu gösteren Kitabü'l-Cerrahiye-i İlhaniye adlı ve minyatörlü bir eser meydana getirmiştir. Bunun çeşitli yazma nüshaları vardır. Bir nüshası Ali Emiri Efendi'nin Fâtih'teki kütüphanesinin müzesinde 79 numara ile kayıtlıdır. Paris Millî Kütüphanesinde yazma eserler kısmında (Supp. Ture. No. 693) te kayıtlı 134 resimli diğer bir nüsha da vardır (P. Huart - M. d. Grmek, *Le Premier Manuscrit Chirurgical Turc rediée par Şerafeddin 1465*, Paris, 1960).

İlhanlılar devrine ait olan bu şifahanenin portali Selçuk portallerinin devamı olan bir tezyinat gösterir (resim 11). Erzurum ve Sivas medreselerinin portallerinde görülen palmet ve rumi dekoru buradada da tekrarlanır. Amasya Şifahanesinin taş tezyinatı âdeta Anadolu Selçuklularının taş dekoarsyonunun bir özeti gibidir. Bu portalde bizim için enteresan olan husus kapı kemerinin kilit taşları üzerindeki dekordur. Köşe taşlarında palmet yapraklardan meydana gelmiş bir dolgu görülür. Tam ortadaki kilit taşında ise bağdaş kurmuş bir insan figürü görülmektedir. Türk oturuşu durumunda olan bu figür hakkın-da bir fikir yürütmek zordur. Belki şifahanenin bânisi veya hekiminin portresi olmalıydı.

Burada bilhassa dekoratif yönleriyle belirtmeğe çalıştığımız ve Anadolu'da Selçukluların en ileri sosyal yardım müesseseleri olan şifahaneleri kronolojik olarak sıralamış oluyoruz. Bunun dışında Tokat, Erzurum ve Erzincan'da da şifahaneler olduğu arşiv vesikalarına göre tespit olunmuştur. Fakat bugün bunlardan birsey kalmamıştır.

Selçukluların bu sosyal yardım müesseseleri ve tıp mektepleri Osmanlılar zamanında da çalışmaya devam etmiştir. Ayrıca Osmanlı Sultanlarının büyük külliye şifahaneleri de içine almaktadır ki bunların en muhteşem örnekleri başta Fâtih Sultan Mehmet Külliyesindeki olmak üzere Süleymaniye Külliyesindekidir. Ayrıca Edirne'de Bayazıt II. nin külliyesindeki meşhur şifahane gerek plânı, gerekse ruh hastalarının müzikle tedavi edildiği bir sıhhat müessesesi olarak Avrupa'da bile hayranlık uyandırmıştır.

Selçuklu şifahaneleri, medreselerle beraber, Anadolu'da, Selçuk medeniyetinin gerek sosyal, gerekse ilim ve sanat yönünden üstünlüğünü gösteren en önemli âbideler olarak yükselmektedir.

DAĞISTANLI MEHMET EFENDİ OSMANOĞLU VE ESERİ

Doğumunun 120. yıldönümü dolayısıyla

Abdülkadir İnan

Kuzey Kafkasya Türklerinden Kumık ve Nogayların foflklorunu, bizim bildiğimize göre, toplayıp bastıran yerli aydın Ömer oğlu Mehmet Osmanoğlu (Osmanof) olmuştur. Mehmet Efendi 1843 yılında Hasav Yurt'ta Yahsay'da doğmuştur. Babası, Yahsay ve çevresindeki yerli idarenin Divan begi Ömer Efendi idi. Bu zat, gençliğinde rusça tahsil görmüş ve Petersburg'da hükûmet hizmetinde bulunmuştu. Halk tarafından çok sevilen bir zat olduğu, zamanının ünlü halk şairi olan Kazak'ın uzunca bir medhiyesinden anlaşılmaktadır. Bu medhiye şöyle başlıyor:

Yahsaylarını yaynap çıkkın bulağı
yarlılarını yarık bergen çırağı
açıkkınlarını ülken azığı
susaganlarını sovak bulağı...

(Yahsaylıların parlayarak çıkan pınarı, yoksulların ılık veren çerağı, aç kalkanların-acıkanların bol, büyük azığı, susayanların soğuk pınarı).

Bu methiyeden anlaşıldığına göre Ömer Efendi Petersburg'daki memurluğundan ayrılırken yerine çok genç oğlu Mehmet Efendiyi bırakmıştır («kay-tıp kelip yerin tapma süygende+Muhammetni öz ornunga salgansın»). Mehmet Efendi Kıpçak grubu lehçelerinden Kumıkça ve Nogayca'yı çok iyi bilen bir Dağıstanlı olduğu için Petersburg Üniversitesinin Şark Fakültesine türkçe lektörü olarak tâyin edilmiştir. Mehmet Efendinin bu lektörlüğü sırasında Şark Fakültesinin Türkoloji öğrencilerine okuttuğu Nogay ve Kumık metinleri ve kendi zamanına ait bazı manzumeler Şark Fakültesinin 18.XII.1883 tarihli kariyle İlimler Akademisi basımevinde basıldı.

**

Mehmet Efendinin bu eseri belli bir isim taşımadığı için müstesrikler arasında «Osmanof hrestomatiesi» adıyla tanınmıştır. Dağıstan Türklerinin folklor ve halk edebiyatına, bizim bildiğimize göre, ilk defa, 18. asrın başlarında